

ПРОСВІТИ - 150

Перші осередки «Просвіти» у центральних, східних та південних українських землях створені на початку ХХ-го століття. На Волинь «Просвіта» прийшла у 1917 році. А перші згадки про просвітянські справи на Костопільщині датуються 1927 роком. Не хочу повторюватися, адже десять років тому до 140-річчя «Просвіти» у районній газеті було опубліковано мою велику статтю, у якій детально охарактеризовано діяльність «Просвіти» на теренах Костопільщини за часів польського панування і її друге відродження за часів німецької окупації. Ця історична довідка розміщена і в щойно виданій книзі «Просвітянське століття Рівненщини». Однак хочу ґрунтовніше зупинитися на третьому її відродженні в кінці 80-их - на початку 90-их років минулого століття на теренах нашого повстанського краю, яку мені тоді доводилося організовувати і очолювати.

Передусім хочу зауважити, що дехто помилково ототожнює «Просвіту» з Товариством шанувальників української мови. Це речі не співмірні. У «Просвіти» значно ширший і глибший фронт діяльності, від формування усіх граней етнічної ментальності до глибин історичної пам'яті через трагізм гулагів і голодоморів, яких зазнав український народ у боротьбі за свою волю і державність. Себто завданням «Просвіти» стало повернення зацькованого клятими -ізмами зденационалізованого українця до України за великої літери, розбудити у його серці потяг до свободи, вигнавши із нього страх меншовартості, аби він міг стати повноправним господарем своєї землі та досягнув свою етнічну особливість. А це завдання є нелегким, про що засвідчує більш як чвертьстолітній відтинок такого, на жаль, дуже повільного процесу українського воскресіння вже навіть при незалежній Україні.

Після невдалої спроби функціонування Товариства шанувальників української мови на Костопільському хлібозаводі, виплила на поверхню складна проблема неготовності людей до залучення їх навіть для боротьби за збереження рідної мови, вже не кажучи про складніші завдання. Подібний невтішний стан справ вимагав певної роз'яснювальної роботи. Виникало питання: а яким чином? І раптом мені прийшло на гадку використати з цієї метою пресу, адже я був активним дописувачем районної газети. Та й редактором газети

дістала назву «Товариство української мови і культури «Спадщина», головою якого обрали мене, через якийсь місяць-півтора своїм складом вийшла за межі СШ №1. Його кістяк складали учителі саме першої школи, педагогічний колектив десятирічки чи не першим в області вирішив перевести навчально-виховний процес на засади етнопедогогіки. Членами товариства були запроваджені просвітянські секції «Живе слово», «До історичних джерел», «Український пісенний фольклор», «Народні ремесла», «Народні традиції і звичаї», та найголовніше - створений фольклорно-етнографічний вокальний ансамбль «Батьківські криниці», метою якого стало пропагування пісенної народної творчості Поліського краю. Керівником ансамблю став професійний музикант Михайло Куровський. А оскільки наближалися Різдвяні свята, то незабаром на вечірніх репетиціях з географічного кабінету школи линули радісно-земляві колядки, викликаючи зацікавлення у перехожих.

Або ж і досі пам'ятається, хоча минуло вже більш ніж чверть століття, як одного разу несподівано у клас веселою юрбою входять школярі-колядники у вертепному барвистому вбранні, і звучить різдвяна колядка, наче подих якихось незвіданих піднебесних ангельських сил, а у дітей радісні сонечка іскрять в очах. Нині це вже звична річ, а тоді то було справжньою дивиною, власне, кривою. Ініціатором цього дійства стала голова секції товариства «Український пісенний фольклор» Людмила Жук. Пригадую, тоді цілий тиждень вперше у школі дзвеніли цедрівки і колядки. Або ж як на уроці народознавства «Кобзар у мой сім'ї» в учительки французької мови Софії Пасевич учні цілого її класу добровільно зголосилися стати юнацькою секцією шкільного Товариства української мови і культури.

Якщо осінь і зима 1989 року для «Спадщини» стала періодом становлення нової громадської організації та ініціатором відродження справжніх новорічно-різдвяних святкувань з вертепами, цедрівками

бачити на власні очі це історичне дійство, яке відбулося 14 серпня (так записано у моєму щоденнику) 1990 року. З нагоди освячення і підняття синьо-жовтого прапора тоді приїхала велика делегація з Рівного на чолі з Василем Червоним та Рівненський просвітянський хор. Списком Української Автокефальної Православної Церкви Антоній освятив прапор, лунали українські патріотичні повстанські та стрілецькі пісні.

Освячення і підняття синьо-жовтого прапора над нашим містом стало новим поштовхом національно-відроджувальних процесів у Костопільському повстанському краї, а районне Товариство української мови до своєї назви додало ще вагоміше слово «Просвіта», яке вимагало значного розширення і поглиблення просвітянської діяльності, аби вийти з нею на терени цілого району. Новоутворена районна рада «Просвіти» вирішила на базі ансамблю «Батьківські криниці» створити просвітянський гурт «Поліщуки». Він складався з мистецької, власне, художньої частини співаків-аматорів, якою взявся керувати лікар за професією, але народний музикант і щирий патріот за покликанням Ярослав Кулик. І в дощ, і в холод та негоду, де він лишень не бував з нами зі своїм незрозумілим баяном. Інша, власне, просвітянська частина гурту складалася із добрих ораторів та знавців української історії, майстерних оповідачів, водночас і добрих співаків, які упереміш з повстанськими, стрілецькими піснями чи колядками виступали перед краєнами палкими промовами про українську замовчувану історію, про жахливі комуністичні репресії і голодомори, про порятунок рідної мови і культури, про відродження української самостійної держави. А цю, в ті часи лякливо і вражаючу правду про віковичне поневіряння нашого народу емоційно підсилював злагоджений і натхненний співучасників гурту виконанням заборонених більшовизмом патріотичних пісень.

Особливий розвій просвітянської діяльності спалахнув у районі, коли тодішній го-

*Ми вічну славу ставимо на чати
Біля Твогого праху, друже «Лис».*

Одним з перших на Костопільщині осередок «Просвіти» виник у Державному, який очолив тодішній директор музичної школи В. Самчук, вже не говорячи про Костопільський склад-магазин, де його голова Григорій Бучко не тільки організував осередок, а й проводив вражаючі святкування і чи не першим у районі підняв над своїм складом-магазином синьо-жовтий прапор.

До просвітянських першопрохідців слід віднести Мащанський осередок «Просвіти», який очолював директор місцевої школи В.Б. Степанюк. Пригадую, як Володимир Борисович першим у районі відважився освятити свою школу. Вже після нього цьому прикладу послідував і колектив Костопільської міської школи №1 ім. Тараса Шевченка.

А скільки інших цікавих, інколи просто вражаючих заходів було проведено в ті далекі роки просвітянами району! Це і День Злуки, відзначення пам'яті героїв Крут, Шевченківські березневі дні, День Матері, відкриття і освячення могил вояків УПА, річниці Української Повстанської Армії у Гутвині, участь просвітянського гурту «Поліщуки» в пісенному фестивалі «Повстанські ночі», різдвяні і великодні святкування, різні протестні акції проти свавілля компартійної влади, зокрема під час так званого ГКЧП. Усіх проведених просвітянами району заходів у короткій газетній статті просто неможливо перелічити, адже кожен осередок їх проводив.

А яку велику й цінну просвітянську роботу організувала зі своїми школярами початкових класів учителька-просвітянка міської СШ №1 Надія Терещук. Це була справді новаторська праця, гідна наслідування, особливо з вивчення школярами свого родоводу.

Нині, у дні відзначення 150-літнього ювілею всеукраїнського Товариства «Просвіта», та майже з тридцятилітньої відстані із часу третього відродження «Просвіти» у кінці 80-их - на початку 90-их років минулого століття на наших костопільських теренах, окрім вищезгаданих просвітян, хочеться поіменно згадати і уклібно подякувати невтомним і самовідданим ентузіастам-активістам з просвітянського гурту «Поліщуки» за їхній незмірний патріотизм,

працював колега по перу, письменник Петро Велесик. Задум удався, і вже 27 квітня 1989 в «Червоному промені» з'явилася моя перша велика стаття «Рідна мова - душа народу». Незабаром ще одна - «Шануймо рідну мову», вже із закликом до створення осередків шанувальників української мови в районі. До слова, згодом подібних чи інших моїх ґрунтовних національно-відроджувальних статей не лишень у районці, а й в інших пресі було опубліковано десятки й десятки. Старші люди про це пам'ятають, а я навіть за них одержував погрози якихось ревних прибічників «світлого майбутнього».

Не стверджую, що саме це стало абсолютним рупієм того, що крига страху чи непевної обережності скресла і зрушила з місця, але стовідсотково переконаний, що це дало перший просвітницький поштовх до руйнування в серцях людей установлених більшовицьких стереотипів. І після того, як у моєму помешканні 18 липня 1989 року започаткувала діяльність ініціативна група із створення в районі Народного Руху України, як мовиться, за жеребом долі, мені випало заново організувати Товариство шанувальників української мови, а Богданові Дідичу - Народний Рух. А оскільки я тоді працював учителем географії міської середньої школи №1 імені Т. Шевченка, а директором школи був справжній український патріот Василь Кондур, мені вдалося його переконати, що самим Богом дано, аби Товариство шанувальників української мови започаткувати саме у школі, що носить ім'я славного Кобзаря. І з другої половини вересня 1989 року мій географічний кабінет став місцем засідань новоствореного Товариства, що збиралося тут вечорами два, а то й три рази на тиждень. Першими його членами стали учителі СШ №1 Анатолій Вакулка, Людмила Жук, Пилип Гордійчук, Надія Терещук, Наталія Лисецька, Любов Уніч. Згодом до учителів долучилися колишні політ'язні Сергій Савелюк, Антін Жданюк і його дружина Олена, учителі інших шкіл міста і району Параскевія Вибач та Галина Царук, яка в той час завідувала початковою школою в с.Рокитне. Невдовзі до товариства долучилися лікарі Ярослав Кулик та Ілля Колтуцький. Незабаром його поповнили учителька Тамара Малишевська і славне подружжя Любові і Василя Кочеровців, Мирон Везденко, Ніна Зелінська, Ганна Василюк, архітектор Богдан Брійовський, Петро Середа та багато інших, усіх і не пригадати.

Одне слово, громадська організація, що

взялося за серйозніші справи, зокрема за відзначення на гідному рівні Шевченківських святкувань не тільки у СШ №1, а й у місті та районі. Але найретельніше готувалися до знаменної дати перепоховання останків Великого Кобзаря на Канівських горах. З цієї метою Товариство української мови і культури (*а велику його частку складала саме учитель СШ №1*) запропонувало педколективу школи, остерігаючись, що до Товариства української мови і культури районна влада може не прислухатися, аби від імені педколективу школи, що носить ім'я Тараса Шевченка, звернутися до влади з ініціативою спорудження пам'ятника Кобзареві у Костополі. І задум удався, влада пішла назустріч, прийнявши відповідне рішення 8 травня 1990 року. В свою чергу Товариство української мови і культури «Спадщина» організувало багатолюдний мітинг-концерт на тодішній площі Радянській, який відбувся 22 травня 1990 року, до якого долучилися заклади культури та освіти району, міська рада, ба й навіть райком компартії в особі його першого секретаря. Щоправда, перед тим місцева компартійна влада у мене категорично вимагала, аби на мітингові не було української національної символіки. Довелось хитрувати, аби врятувати ситуацію. Я запевнив компартійних чиновників, що просвітня не використовує символіку української символіку, а натомість звернувся до рухівців, аби ті прийшли на мітинг з синьо-жовтими знаменами.

Виступи чергувалися з виконанням пісень, читанням віршів. Свою виконавську майстерність продемонстрував вокальний ансамбль Товариства української мови і культури «Батьківські криниці», читець Анатолій Вакулка, співаки Михайло Куровський і Богдан Брійовський та інші аматори сцени.

Добрим словом хочеться згадати й активного просвітнянина Григорія Бучка, який тоді працював головою міської ради. Саме завдяки йому того знаменного дня був встановлений пам'ятний камінь на місці, де з часом підійнявся над майданом пам'ятник Великому Кобзареві. До речі, на цьому мітингу-концерті було зібрано перші півтисячі карбованців на пам'ятник славному Тарасові.

Наступна важлива подія була проведена Товариством української мови і культури «Спадщина» разом з районним осередком Народного Руху України з нагоди підняття у місті національного синьо-жовтого прапора. Центральна площа міста була просто переповнена від бажаючих по-

лова районної ради п. м.Костопацький запросив мене на працю в апарат райвиконкому, де я очолив відділ національного відродження «Просвіта». Нині, з відстані часу, мушу подякувати Миколі Михайловичу за його сміливий крок, він, мабуть, чи тоді не перший в області взяв мене, демократа-опозиціонера, у свій апарат. Завдяки цьому, діяльність районної «Просвіти» набула офіційного характеру і мені вдалося запровадити в життя довгострокову цільову програму з національного відродження, профінансувати і затвердити її на сесії.

Першим дієвим сільським осередком «Просвіти» став Базальтівський, який очолив колишній повстанський зв'язковий і довголітній політ'язень сибірських концтаборів, робітник Івано-Долинського кар'єру Віктор Довжаниця. Свою діяльність він присвятив пошукуві могили вояків УПА. Його просвітня розшукали багато повстанських поховань, а Віктор Іванович практично власними руками спорудив на цих могилах пам'ятники. Пригадую, як одного дня (*а я вже тоді працював у райвиконкомі*) явно ошасований Віктор Довжаниця, немов на дужих крилах, просто влетів до мого кабінету.

- Пане Вікторе, ви, напевне, нині з'явилися з надзвичайною новиною. Що вас так окрило? - *жартома запитую.*

- Маєте рацію, Святославе Богдановичу. Новина справді надзвичайна, - *зість навмисне зробив інтригуючу паузу.*

- Ну, вже не випробуйте моєї цікавості, Вікторе Івановичу, кажіть...

- Ми знайшли могилу сотенного «Лиса».

- Ви маєте на увазі Лигора Юрченка? - *мовлю здивовано.*

- Саме його, пане Святославе, - *і знову широка осяйна усмішка звеселила на його мужньому обличчі.*

- Іде ж та могила?

- На кладовищі у Трубицях.

А саме перед тим засідала районна рада «Просвіти», на якій розглядалося питання розшуку могили полеглих повстанців, зокрема «Лиса».

- Так це ж чудово! - Мовлю. - Що від мене потрібно?

- Та нічого особливого. Стосовно виготовлення пам'ятника, уже все домовлено. Вам залишається тільки скласти текст напису на ньому.

- Ну, за цим не постоїть, - *жартую.*

Я швидко накинув поминальний напис, закінчивши його віршованою строфою:

*Стань, брате, й щиро Богу помолись,
Бо в нас героїв, справді, не багато.
Та не забула їх Вкраїна-Мату!*

за пошуку самовіддачу, власне, за самопожертву, адже за оту титанічну працю кожен з них не одержав ні копійчки у винагороду. За їхню щирі відданість Україні, за безмірну любов до неї. Ніхто силою їх не змушував, як це бувало за радянських часів під час створення колективів художньої самодіяльності. Вони за патріотичним покликком серця і душі з радістю брали участь у святій українській відроджувальній справі. Той невгасимий поклик жив у їхній крові, у прабатьківських вільнотумних генах. Отож схилимо голови шані і любові за тих, котрі відійшли вже від нас у тойбіччя, залишивши по собі незгасаючу пам'ять серед людей. Це довголітній політ'язень, борець за Україну Антін Жданюк і його славна дружина Олена, вчителька і голова районної «Просвіти» Параскевія Вибач, постійний ведучий і лектор просвітнянських заходів Пилип Гордійчук, лікар Ілля Колтуцький, Мирон Везденко, політ'язень Сергій Савелюк, справжня українська патріотка Ніна Зелінська. Вічна їм пам'ять. І побажаємо здоров'я і довголіття тим, хто ще й понині посеред нас продуктивно трудиться для великої світлої української справи. Це Анатолій Вакулка, директор Костопацького краєзнавчого музею, пристрасне слово якого кликало краян до українського пробудження. Він і нині своєю діяльністю збереження музейної пам'яті продовжує цю святую справу. Це невтомна Галина Царук, котра й понині активно здійснює просвітницьку роботу, очолюючи районну організацію Союзу українок. Я про це добре знаю, адже до цієї діяльності вона залучає мою дружину. Це лікар Ярослав Кулик, невтомний керівник просвітнянського гурту «Поліщуки», Людмила Жук, колишня голова осередку «Просвіти» СШ №1. Це славне подружжя Любові і Василя Кочеровців, які й понині співають у церковному хорі собору Петра і Павла. Це й володарка чудового голосу і вроди, учителька Тамара Малишевська. А також Петро Середа, великий патріот України. З води й роси вам, наші дорогі, на многі і благі літа.

І на закінчення хочу звернутися до колишніх і нинішніх просвітнян, аби надсилали чи передавали мені свої спогади, автобіографічні довідки, фотосвітлини свої і проведених ними заходів для написання книги з робочою назвою «Просвітнянська Костопацьщина». Залишім для нащадків оту світлу пам'ять про наше третє відродження.

Святослав ПРАСК, організатор і голова відродженої «Просвіти» Костопацьщини у 1989-1993 р.р.